

LIVSFRÅGORNAS VIDD, HOPPETS MÖJLIGHET: NÅGRA NEDSLAG I LARS ANDERSSONS FÖRFATTARSKAP

PÄR-YNGVE ANDERSSON

Örebro universitet
pyatvare@yahoo.se

ABSTRACT ❀ Artikeln diskuterar hur de stora frågorna om livsmeningen tas upp i fyra romaner av Lars Andersson från åren 2008–2017. Där bryts de individuella människornas svårigheter mot ett möjligt hopp om mening med utgångspunkt i en gudomlig nåd. Som sidobelysningar används Anderssons egna essäer i närliggande ämnen, samt naturligtvis några andra forskares eller författares utsagor. Artikeln fokuserar på hur livsfrågorna gestaltas i stort, och exempel ges på hur referenser från Bibeln används i samtliga romaner. Betydelsen av det medmänskliga tjänandet är också centralt i texterna, medan omöjligheten att göra sig en fast bild av Gud betonas. En tro som fördömer andra kan ibland ställas mot den kärleksfulla praktiska gärningen. Alla frågor kan omöjligen besvaras, men det paradoxala hoppet bevaras. Lars Ahlins betydelse för Andersson nämns, och några andra relevanta intertexter tas också upp. ❀

INTRODUKTION

I österrikaren Hermann Brochs stora, lyriska roman *Vergilii död* skildras hur den klassiske romerske författaren Vergilius snart ska dö, samtidigt som han tvivlar starkt på sitt litterära livsverk. Han vill till och med förstå det, men övertalas till slut att låta bli. Tidigt i romanen kan vi läsa

följande: ”tillräcklig är endast hjärtats och tankens längtan i deras samstämdhet”.¹ Orden kan läsas både som en metapoetisk inställning och som en livshållning.

God konst är kanske just en sorts utforskande där det intellektuella och det känslomässiga får förenas. I essän ”Tro och vetande (i synnerhet medvetande)” från 2014 skriver Lars Andersson: ”Tro och rationalitet är båda, antar jag, tänkta att vara ledtråd och ledljus”.² I boken *Författare och kristen tro* återfinns en annan essä av honom. Den har titeln ”Om osynliga platser (däribland speglar och fönster)”, och där finns följande passage: ”Jag vill hitta fram till en fiktiv verklighet och en språklig gestaltning av denna som ger en sannfärdig bild av något jag inte tidigare vetat men nu genom detta arbete vet”.³ Tilltro till litteraturens förmåga kombineras med stora anspråk på den.

I en tidig essä, ”Position och kommunion (En fråga och ett svar i Ahlins *Kanelbiten*)”, beskriver han konstverket just som ”*en form i vilken frågan kan ställas*”.⁴ Den fråga det gäller har med livsmeningen och människans grundläggande existensvillkor att göra. Anderssons författarskap har genom åren ständigt utforskat det stora och det svåra i att vara människa.

Den tyske litteraturvetaren Uwe Ebel gav en bred sammanfattning av hans romankonst i en artikel som skrevs redan 1993. Han påminner där om att romanerna just kretsar kring kärnbegrepp eller stora teman, som

de skapande akterna i religiös och sekulär mening, temat gällande identiteten och jaget, kommunikationen och utopin ... det religiösa hoppet om ett lyckligt slut på den misslyckade historien.⁵

¹ Hermann Broch, *Vergilii död* (övers. Harry Järv; Staffanstorps: Cavefors, 1966), 25.

² Lars Andersson, *Uppenbarelser: Skriverier och porträtt* (Göteborg: Daidalos, 2014), 288.

³ Lars Andersson, ”Om osynliga platser (däribland speglar och fönster)”, i *Författare och kristen tro*, redigerad av Sven Arne Flodell (Skellefteå: Norma, 2000), 80–95 (92).

⁴ Lars Andersson, *Försöksgrupp: Essäer* (Stockholm: Norstedts, 1980), 108, kursivering original.

⁵ Uwe Ebel, ”Lars Anderssons Werk als Ausdruck und Möglichkeit einer Transformation der Moderne”, i *Gesammelte Studien zur skandinavischen Literatur 2. Studien zur Literatur der Neuzeit*, redigerad av idem (Metelen: DEV, 1998), 169–197 (184). Citatet i original: ”des schöpferischen Akts in religiösen und in säkularen Sinn, das Thema der Identität und des Ich, der Kommunikation und der Utopie ... der religiös verbürgten Hoffnung auf einen glücklichen Ausgang der mißglückten Geschichte”. Den svenska översättningen är min egen.

Syftet med den här artikeln är att genom exempel ur fyra romaner från åren 2008–2017, försöka spegla hur Lars Andersson synliggör både de olösliga frågor livet kan bjuda den enskilde, och det hopp som en kristen åskådning med det medmänskliga tjänandet i centrum kan ge.⁶ Trots de stora skillnaderna mellan romanerna finns ett flertal viktiga, underliggande mönster som alla kan knytas till en kristen åskådning. Någon komparativ undersökning av relationerna mellan romanerna och Bibeln är dock inte prioriterad, även om ett flertal bibeltexter kommer att aktualiseras. För att på ett begränsat utrymme kunna föra breda resonemang kring romanernas många skiftande motiv, har delvis en essäistiskt präglad framställning valts.

Forskningen om Anderssons författarskap är än så länge begränsad, och delar av dagskritiken förefaller ha underskattat betydelsen av den underliggande kristna tematiken i flera romaner. Detta är också en anledning till att den här artikeln skrivs. Några korta avsnitt från Anderssons essäer har redan citerats, och ytterligare några kommer att tas med som väsentliga sidobelysningar. I första hand kommer de att användas som tydliga exempel på frågor som författaren bearbetar i andra genrer än romanen. I de breda fiktionstexterna gestaltas så dessa frågor tillsammans med de många andra aspekter av livet som det där ges utrymme för.

Berättartekniken kommer att nämnas helt kortfattat, då den inte står i centrum för intresset här.

HEDÅSRomanerna

I två romaner gestaltas livet i den lilla byn Hedås vid Klarälven, strax söder om Forshaga i Värmland. Först utkom *Ljus från Ingenstans* (2008) följd

⁶ Jag har tidigare recenserat romanerna i olika sammanhang: *Ljus från Ingenstans* i *Nerikes Allehanda* 2008-10-12, *De levandes land* i nättidskriften *Kulturdelen* (se online: <http://www.kultur delen.com>), *De våra* i *Signum* 5 (2015), 56–59, senare omtryckt i antologin *Längs berättandets röst: Om Lars Anderssons romaner 1979–2019*, redigerad av Erik Bergqvist (Uppsala: Edda, 2019), 191–196, samt *Salome Alexandra* i *Kulturdelen*. I nättidskriften finns även en version av *De våra*-recensionen.

av *De levandes land* (2012).⁷ Orden *Intill storälven* utgör en sammanbindande undertitel i båda böckerna, vilka dessutom gavs ut på nytt 2024 i en gemensam volym med titeln *Romanen om Hedås*. Sidhänvisningar som ges i löpande text avser originalutgåvorna.

LJUS FRÅN INGENSTANS

Byn som står i centrum känner Lars Andersson väl, då hans fars släkt kommer därifrån. *Ljus från Ingenstans* inleds med ett avsnitt där hans familj besöker Ida, farmodern som nyss fyllt 70 år. Den blivande författaren skymtar som spädbarn, och många av byns invånare kommer på födelsedagskalaset. Detta är dock bara en introduktion, för strax börjar en genomgång av byns historia ända från 1600-talet. En mängd gestalter får snabbt flimra förbi, medan några av dem ägnas större uppmärksamhet. Andersson blir dels historisk krönikör, dels mer traditionell romanförfattare. Faktauppgifter om de olika personer som bebott traktens gamla gårdar kombineras med försök att genom fiktionen leva sig in i flera av de många livshistorierna. De gemensamma villkoren, de personliga sorgerna och glädjejämnena flätas tätt samman. Som ett motto anges en vers från Psaltaren: ”Ty en tid är jag gäst hos dig, en främling som alla mina fäder” (Ps 39:13).⁸ Det är en psalm som tillskrivs David, som klagar över den plåga han känner. Den innehåller även raderna ”Bara en vindfläkt är människan, som en skuggbild vandrar hon kring. Bara en vindfläkt är skatterna hon hopar” (Ps 39:6–7).

Bland de människoöden som skrivs fram lite tydligare är Elin Eriksdotters. Hon är 16 år då hon kommer till Hedås norrifrån; ”På sommaren kommer ljuset därifrån, från Ingenstans, på nätterna” (106). Hon blir senare också ett ljus för sin betydligt äldre make, och föder flera barn innan hon blir änka. Så småningom gifter hon om sig med en yngre man, och får även barn med honom. En natt i april 1759 står hon och ser ut på

⁷ Lars Andersson, *Ljus från Ingenstans* (Stockholm: Bonniers, 2008); idem, *De levandes land* (Stockholm: Bonniers, 2012).

⁸ I romanen anges felaktigt Ps 39:1. Om inget annat anges är de svenska översättningarna hämtade från Bibel 2000.

snön som faller: ”Det var vackert att se allt detta som föll och föll i tysthet, bara för att en lykta glömts kvar och brann” (148). Hela romanen kan ses som en sådan lykta; dess flackande sken försöker belysa något av allt det som fallit genom århundradena. ”Bara en vindfläkt är människan”.

Senare under 1700-talet är Erik Persson ute och letar efter ett tacklamm. Han är hårt drabbad; både hans fru och det barn hon försökt ge liv har dött.

Den sanningen står vid varje dags uppvaknande klar och pånytt ännu klarare varje dags kväll. Vem är du Gud som skapar barnet i kvinnans kved i formad fullkomlighet, och sen vrider det igenom henne till hennes förintelse, och barnets förintelse? (179)

Han finner så tacklammet dött, och han tänker återigen på de döda och på dem som aldrig ens fick ett liv. Finns de ofödda och de döda i ett mörkt vatten liknande den älv han ser?

Vad han nu klart visste var att han inte kunde vänta henne tillbaka, och ingen av alla som kunnat bli levande människor skulle bli det. De väntade inte på honom heller i Guds himmel, som han inte kunde förstå om den inte kunde förlösa de olevande till att leva. Hon hade varit uppe, varit hos honom, men försvunnit. (184–185)

Han kan inte stå ut längre, han hämtar stenar och går långsamt ut i älvens mörker. Det är ohjälpligt.

Älven blir en bild av dödsriket, av det ovetbara som inte kan greppas. Alla lever bildligt talat intill denna storälv, och i en bygdekrönika som denna roman åtminstone delvis är, blir döden och förändringen omöjlig att inte reflektera noga över. Erik Persson klagar som psalmisten David, men får ingen upprättelse. Endast hans frågor ekar smärtsamt.

Vattnet ses i vissa texter i Gamla testamentet som ett kaoselement. I skapelseberättelsen i 1 Mos 1 skiljer Gud vatten och land. ”Kaosvattnet heter här *tebōm*, ’djupet’ ”.⁹ Syndaflodens vatten orsakar ju också död och

⁹ Se exempelvis Helmer Ringgren, ”Bibelteologiska grundbegrepp”, i *En bok om Gamla testamentet*, redigerad av Bertil Albrektson och Helmer Ringgren (Lund: CWK Gleerups, 1969), 97–117 (104).

kaos. Så att älvens vatten får bli en sorts dödens element knyter väl an till en judisk-kristen tradition. Den ytterst konkreta drunkningsdöden ges en symbolisk färgning.

Så berättas också om Cajsa Jönsdotter. Nu har 1800-talet brutit in. Som mycket ung kvinna minns hon – i samband med att hon en dag får en skarp tillrättavisning – en händelse flera år tidigare, då hon tillsammans med sin far skulle skaffa lysved. De högg sig igenom en redan tidigare sönderhuggen tall, för att komma åt den kådrika kärnved som kan dränka in nya lager ved. Lysved är egentligen gammal, lätt murken ved som via svampangrepp kan börja lysa. Det är ett exempel på bioluminiscens. Nu ges minnet en annan, god innebörd inom henne.

Hon kände kådan strömma fram i sig. Den sökte sig till alla fula och framblottade sår och trängde mäktig ut genom skikt efter skikt runtomkring. Den fyllde henne som ett kådigt ljus. Ett sökande liv som inte skulle överge henne. En väldig kraft låg beredd att strömma fram och ta emot hennes smärta. Och det var en kraft som gjorde henne stor, tålig, hisnande av att vara den hon var. Och insvuren i ett slags lysande, hemligt viskat ord.

Ett Guds barn. Jöns-Larsdotera och därtill ett Guds barn. Med en kropp som ingen annan än hon visste om och kände i sin fullhet och som var framvuxen till gåva. (235–236)

Man behöver inte se det misshandlade trädet som kan fås att lysa som en helt explicit kristussymbol, men genom den citerade texten ses ändå hur det tydligt kopplas till en tro som får henne att känna sig både som en kvinna med uppskattning av sin kropp och som ett Guds barn. I Anderssons romaner kan sexualiteten ibland beskrivas på ett sätt som får likartade konnotationer som ett transcendent hopp. Den kan stå både för en stor ovetenhet, samtidigt som den utgör livets fullhet. Så är det också för Cajsa och hennes man; den ”öppnar ett stort lugnt gemensamt land av ovisshet, av det man inte kan veta nånting entydigt om och bli färdig med” (256). Ovissheten bärs samtidigt av ett stort lugn.

Ljus från Ingenstans ger en realistisk bild av de många svårigheter som den enskilde kan möta under sitt livslopp. Det kristna hoppet kan dock ha en förvandlande kraft, som i exemplet med Cajsa Jönsdotter.

Rent berättartekniskt innehåller romanen krönikeartade inslag, som kan föra tankarna till Gamla testamentets släkttavlor. Bakom Anderssons arbete ligger omfattande arkivstudier i lokala dokument. Dessa delar kan avlösas av mer traditionellt fiktionsberättande, med utrymme för stämningfulla beskrivningar, där skeendet tycks vila i sin egen fullhet. Ibland tillåts snabba övergångar mellan berättartext och dialogpartier med värmeländsk dialekt. Det ger förstås lokalfärg.

DE LEVANDES LAND

De levandes land sträcker sig från senare delen av 1800-talet fram till mitten av 1900-talet. Här fördjupas berättelsen om det land där nu de stora folkrörelserna bidrar till att förändra villkoren och utveckla demokratin. Älven blir nu såväl en transportled till träindustrier i Forshaga som skådeplats för baptistförsamlingens dopförrättningar. Flera av författarens släktingar emigrerar också till Amerika.

Just baptismen och fackföreningarna vid Forshagas fabriker beskrivs lite extra. 1898 utbryter strejk vid sulfitfabriken, och samma år ökar medlemsantalet starkt hos baptisterna. En del var medlemmar på båda håll, skriver Andersson, men konstaterar att strejken aldrig tas upp i församlingens protokoll. I stället kan ärenden rörande församlingstukt behandlas, och medlemmar som exempelvis gift sig med icke-troende utesluts. Här märks ett tydligt ifrågasättande från författaren.

Hur och var avgjordes vad som var rätt i livet? Kunde det ske genom diskussion i en sorts familj, bland bröder och systrar? Och så kom man fram till det och var ense? (143)

Var verkligen ett slags fromhetens yttre former mest i överensstämmelse med Guds vilja? De strejkande vid fabriken har det svårt, och Grovarbetarförbundet kallar vid flera tillfällen in förtroendemannen Janne Jönsson. Han övernattar i all enkelhet hos medlemmar, försöker få till förhandlingar, håller gripande tal, men tvingas också lämna orten för ett tag. Han kan dock förmås att återkomma, och han sprider genast ett stort lugn omkring sig. Några av dem som stått honom nära följer en dag med honom på en vandring upp till en bergås.

Han tog några kliv uppför sluttningen och vände sig mot dem. Höll väskan i ena handen och lyfte den andra återigen till en liten hälsning. Sen greps han av en sky och fördes i deras åsyn upp i himlen, han steg rakt upp, försvann som en prick i det blå, de stod alla tysta och såg det ske. (181)

När Andersson låter den facklige förtroendemannen låna drag av Jesus, och till och med dristar sig till att göra en parafras på himmelsfärden, är detta inte bara en burlesk skämtsamhet. I stället bör den sättas in i ett sammanhang där frågan ställs hur man ska leva sitt liv. Mannens gärning har varit tjänande; han har handlat rättfärdigt och inte enbart strött fromma fraser. Han ses helt enkelt som ett föredöme. Tveklöst ställs han i kontrast till baptisternas mer fördömande inställning.

Bo Larsson framhåller i sin artikel "Ett fäste för gemenskapstanken", att de politiska ideologierna framstår som otillräckliga i Lars Anderssons böcker:¹⁰ "De förmår inte göra rättvisa åt allt det, som ryms i en människa".¹¹ Gång på gång har dock Andersson i sina egna essäer återkommit till Lars Ahlins betydelse. I "Språkets hållplatser" skriver han, att problemet enligt Ahlins *Täbb med manifestet*, är "att marxismen inte erbjuder något språk som tillfredsställande kan säga oss vad vi är för figurer".¹² I samma text skriver han att Ahlin "insisterar på en primär, ovillkorlig, från början given 'nåd' bortom språk och ideologi, en 'frid mitt i dramat'".¹³ En annan text heter "'Ditt liv sjunger som mitt epos sjunger'. Ahlin igen". Här finns en intressant passage om föregångarens konst, men den kan även sprida visst ljus över romanen *De levandes land*:

Genom uppfinningsrikedom och fräckhet och ömhet kan dikten reformera och sabotera de härskande diskurserna så att upplevelsen av människovärde bryter igenom och gör sig påmind ... idag skulle jag kanske tillägga: Diktens humor måste också vara träffbar, för vrede och kärlek.¹⁴

¹⁰ Bo Larsson, *Närvarande frånvaro: Frågor kring liv och tro i modern svensk skönlitteratur* (Stockholm: Verbum, 1987), 50.

¹¹ Larsson, *Närvarande frånvaro*, 50.

¹² Andersson, *Försöksgrupp*, 92.

¹³ Andersson, *Försöksgrupp*, 102.

Citatets ”idag” refererar till hans något vidgade förståelse av Ahlins verk i relation till en sedan länge bestående, positiv uppfattning av föregångarens verk.

Kanske är det då inte helt överraskande att en viss brädgårdsinspektör från Östra Ämtervik, som dyker upp längre fram i romanen, lystrar till namnet Lars Ahlin. Han samtalar bland annat med Axel Högvall, en man som inte helt passade som baptist, men som hjälpte till att bygga församlingens kapell, ”reste takstolar och fick en sorts frid med Gud” (177). Andersson beskriver denne Ahlins ”milda men extatiska livsiakttagelse, hans barnasinnens förklarade ljus” och hans tankar om att Gud ”fanns i allt, som en dold existensgrund”, samtidigt som han ”lämnat jorden till människornas fria förfogande” (239). Romanens resonemang utvecklas här till något som åtminstone närmar sig en teologisk programförklaring i all korthet. Formuleringarna är betydelsediga. Gud beskrivs som ”inte olik döden i sin massiva ovetbarhet, men med en väldighet långt bortom döden”, samtidigt som han är ”en nådens Gud” som bemyndigar människorna att ta ansvar för livet (240).¹⁵

Det något humoristiska men samtidigt djupt allvarliga i vissa resonemang utvecklas ytterligare, då Ahlin bjuder in en annan vän, trädgårdsmästaren Karl-Vilhelm Vennberg, till en fisketur tillsammans med Högvall. En stor gädda fångas, men samtalet glider snart in på människofiske. Ahlin säger:

Människofisket ska tas bokstavligt, vi krokas och vi lyfts i skyn av den starka armen, men redan nu och här är vi fiskar som sjunger! Vi sjunger för det som är vårt och som vi delar, vi sjunger för de dömda!” (248)¹⁶

¹⁴ Lars Andersson, *Fylgja: Resor och essäer* (Torsby: Heidruns, 2004), 118.

¹⁵ Här är det möjligt att associera till följande rader av Lars Gustafsson från dikten ”Floden stannar ensam kvar” i samlingen *Fyra poeter* (Stockholm: Norstedts, 1988), 76: ”Det är möjligt att tänka sig Gud som ett/ofantligt berg/där allt som faller ändå bevaras/i klyftorna/i de uråldriga hålorna./Allt annat är vatten.”

¹⁶ I Mark 1:16–18 står följande: ”När han gick utmed Galileiska sjön fick han se Simon och hans bror Andreas stå vid sjön och kasta ut sina kastnät, för de var fiskare. Jesus sade till dem: ’Kom och följ mig. Jag skall göra er till människofiskare’, och de lämnade genast sina nät och följde honom.”

Naturligtvis hör det till bakgrunden att den faktiske poeten Vennbergs kända diktsamling från 1949 har titeln *Fiskefärd*, och att även han kämpat med frågor kring tro och otro.

Så rullar 1900-talets decennier vidare. Mottot för romanens sista del är hämtat från Jesaja bok: "Min boning flyttas,/bärs bort som en herdes tält./Du rullar ihop mitt liv som en väv/och skär ner mig från varpen" (Jes 38:12). Älven beskrivs nu som "en jämn bortström av det försvunna, av alla utspritt bortflytande försvinningsögonblick" (468). Andersson tillåter sig också att helt kort betrakta sin egen familj i minnets ljus, samtidigt som han skriver: "Inte det att jag ber att de förblir. Ängel, och om jag så gjorde! Du vet att jag inte heller tänker förbli" (469).

Farfadern August, som själv var baptist, men "snarare bland de bakerska och sista, de som ska ärva Guds rike" (215), dör en majdag. "Han såg sig omgiven av djupt vatten som slog in över verandaräcket, ett skummande guldbrunnt vatten. Vågsvallet slog honom upp på bröstet och hakan ..." (540).

Döden är aldrig långt borta i Hedäsromanerna. Även om de två böckerna i första hand vill gestalta byns historia och sätta fokus på människoödena, så aktualiseras livsfrågorna med automatik. Generationerna avlöser varandra, världen förändras, medan meningen med allting fortfarande tycks svåråtkomlig. Lidandet är påtagligt för så många enskilda, men ändå kan förvandlingens och hoppets ljus bryta in i vardagen. Förståelsen blir dock aldrig fullständig. Många gåtor kvarstår, naturligtvis även för de troende.

DE VÅRA

2015 utkom romanen *De våra* med undertiteln *En kriminalistisk roman*. Det finns förvisso en kriminalhistoria i botten, men detta är något mycket mer och annorlunda än en traditionell deckare. Boken behandlar tiden då andra världskriget går mot sitt slut, samtidigt som den är en berättelse om upprättelse och tjänande. Den kristna påskens budskap från mörker till ljus utgör ett underliggande mönster, som glimtar fram ibland.

Vi får följa kriminalkonstapel Leonard Ringer, bördig från norra Värmland, när han skickas från Stockholm till Karlstad för att undersöka fallet med en norsk kvinna som hittats mördad i gränstrakterna mot det av tyskarna ockuperade Norge. Detta gör också att Andersson kan ge en trovärdig skildring av det svenska 1940-talet, inte minst från Karlstads horisont.

Ringer kommer från vad som enligt samtidens språkbruk kallas en tatarsläkt, och han har haft svårt att knyta an till sin hemort och sina släktingar sen han flyttat och fått studera. Han har också en halvsyster som han ömmar för och har viss kontakt med. Hon vårdas på Konradsbergs hospital i Stockholm. Det finns alltså även privata svårigheter att fundera kring, inte bara kriminalgåtan.

Konstapeln har ett musikintresse ända sen barnaåren, och under dagarna i Karlstad får han möjlighet att gå på en konsert i Domkyrkan, ledd av den danske dirigenten Mogens Wöldike. Denne är en faktisk person som var verksam i Sverige under några år mot slutet av kriget. Ringer dröjer sig kvar efter konserten och får en liten pratstund med Wöldike, och han frågar honom vad som egentligen menas med begreppet trångföring. Han får bland annat detta svar:

I det som kallas trångföringen, gärna mot slutet, ... drivs intensiteten i alltihop upp och stämmorna klättrar på varann med temat i olika utföranden, det kan byggas in stora spänningar som snart ska lösas upp. (163)

Man skulle kunna säga att detta också gäller romanen. Wöldike berättar också om en annan kyrkokonsert som snart ska hållas i stan, där bland annat Händels *Messias* ska framföras. Ringer får låna noterna till verket.

När han senare sitter på tåget till Stockholm tar han fram notpapperen och läser texten: "Behold the Lamb of God/that taketh away, that taketh away/the sin of the world ... he was wounded for our transgressions,/he was bruised...//And with his stripes we are healed" (167–168, en viktig bakomliggande text är förstås Jes 53). Samtidigt som han läser får han associationer till sin skoltids våldsamma historiska lekar. Han minns hur man kunde föras till vad som kallades trälborgen om man togs till fånga på fel plats. Där kunde man riskera att piskas.

Romanens allra första kapitel, där fyndet av den döda kvinnans kropp skildras, kallas "Dymmelonsdag", alltså onsdagen före påsk. I samband med musiken, särskilt Händels Messias, framträder så påsktemat igen. Kärnan i påskens budskap är ju vägen från mörker till ljus. Den kan även knytas till de välkända Jesusorden i Johannesevangeliet: "Sannerligen, jag säger er: om vetekornet inte faller i jorden och dör förblir det ett ensamt korn. Men om det dör ger det rik skörd" (Joh 12:24). En liknande rörelse från mörker till ljus gestaltas på flera sätt i romanen, även om inte Johannestexten nämns.

Ett exempel är hur Ringer själv, efter viss tvekan, beslutar sig för att följa med när några flyktingar ska hämtas vid kusten nära Škēde i Lettland. I december 1941 dödades där nära 2 800 judar av nazisterna, och expeditionen är inte alls ofarlig. Det finns förhoppningar om att resan även kan ha betydelse för polisens spaningsarbete gällande mordet. På många sätt är det en resa ner i mörkret, tidens europeiska mörker och Ringers eget psyke. Han måste övervinna sin egen rädsla, och det lyckas han med. I Lettland möter han också en kvinna han tidigare hört talas om. En fänge har berättat om henne, om att hon "hade följt dem i skogarna, vårdat de skadade. Tagit sig an dem som skulle dö" (277). Hon är i 40-årsåldern, och "det strålade en idiotisk lycksalighet omkring henne" (350). Ringer känner sen hur hon lägger sin hand på hans huvud och mumlar något. Det liknar nästan en sorts välsignelse, och hon "tycktes tala om för dem var de befann sig eller vart de var på väg eller vad som nu försiggick i allt det här och som hon var den som kunde förklara" (350–351). Hon är en hjälpare av ovanligt slag, och hon säger sig också kunna se när själen lämnar kroppen.

Ringers egen resa mot ett allt större ljus har dock inletts redan tidigare. Under den här tiden gjordes ju också en "tattarinventering" i Sverige, och han begär ut dokument om vad som framkommit om hans egna släktingar, och vad andra har för bild av dem. Han är ganska spänd när han får ut papperen och sätter sig att läsa. Det han ser gör honom glad, för ingen av de andra i bygden framför några som helst klagomål. Han läser att det visserligen kunde bli lite stökigt någon gång då andra kom på besök, men traktens egna "tattare" – "de våra" – var aldrig illa sedda. Anknytningen

till bygd och släkt blir nu lättare, och han besöker hemorten för första gången på länge och öppnar för igenkännandets glädje.

Ringer har också hållit kontakt med halvsystemen Alina, eller Dionysia som hon kallar sig, och han har hela tiden motsatt sig läkarnas förslag om lobotomering. Han besöker henne, och efter en lång, svår tid får han till sist ta med henne på permission. De reser tillsammans upp till barndomstrakterna och träffar familj och återser de välkända miljöerna. Mot slutet konstateras att systemen ”efter upprepade försöksperioder” blir utskrivna från sjukhuset och får ett arbete som servitris. Tyskland kapitulerar och andra världskriget är slut. Det positiva överväger på flera plan. Såren är djupa, men en annan framtid tycks nu möjlig.

Begreppet trångföring är av stor vikt i romanen, även om det främst är verksamt på en djupare tematisk nivå. Andersson speglar livets väv av både mörka och ljusa inslag, med andra världskrigets fasor som fond.¹⁷ ”Trångföring” är också titeln på en välkänd, längre dikt av Paul Celan, som själv drabbades mycket hårt av andra världskrigets fasor och förluster. Båda hans föräldrar dog i koncentrationsläger. Medan Mogens Wöldike i Anderssons roman talar om hur ”det kan byggas in stora spänningar som snart ska lösas upp” (273) i ett musikstycke med trångföring, så når Celans dikt knappast fram till en sådan upplösning eller syntes av något slag. Dikten talar om nazisternas ogärningar och den egna sorgen, på ett sätt som samtidigt framstår som både tydligt och abstraherat. Hoppet försöker göra sin stämma hörd mot en fond av kompakt mörker. Sorgen är djup i Celans dikt, och även det Hosianarop som förekommer tycks brustet. Dikten slutar också med en bild av ett grått landskap och orden ”Gräs,/Gräs,/skrivet isär.”¹⁸ Karakteristiskt nog är diktens sista ord ”isär”.

¹⁷ Sättet att skriva är inte nytt för Andersson. När Ola Larsson, i ”Vattnets bok: Om några motiv hos Lars Andersson”, *Allt om böcker* 5/6 (1993), 29–32 (31), skriver om romanen *Vattenorgeln* (Stockholm: Norstedts, 1993), känns en hel del igen: ”De olika konstnärsöden som passerar förbi berör varandra, som inslag i en konstnärligt flätad krans: eller som piporna i en orgel – sida vid sida, fastän osedda av varandra, spelar de varsin stämma i en större, vattenbrusande helhet.”

¹⁸ Paul Celan, ”Trångföring” (”Engführung”), *Sprachgitter* (Frankfurt am Main: S. Fischer, 1959). Svensk tolkning av Göran Sonnevi i *Framför ordens vägg: Dikter i översättning 1959–1992* (Stockholm: Bonniers, 1992), 39–46 (46).

Stämmorna går inte att harmoniera; de kan inte klinga samman. Det mycket höga pris som fått betalas genom nazisternas krigsbrott, kan aldrig kompenseras.

Det känns relevant att ta in denna kända dikt som en jämförelse, även om Celans dikt är skriven ur ett personligt efterhandsperspektiv fyllt av tragik, medan den historia som utvecklas i romanen ger utrymme för Ringers enskilda initiativ och förmåga att påverka skeendet. Den kristna påskens mönster från mörker till ljus får också utgöra en möjlig motstämma, som bidrar till att mörkret inte alls blir lika dominant. Tron framstår som en viktig underström.

Den enskildes engagemang är således även i romanen *De våra* av central betydelse. Leonard Ringer är en ofullkomlig människa, men han tar ansvar för sig själv och de sina när det verkligen krävs. Hans osjälviska insatser för Alina är avgörande för hennes tillfrisknande och den lyckade återknytning båda gör till familj och hembygd. Mörkret kan långsamt fly. Även kriminalgåtan får en lösning, även om allt inte förklaras i detalj.

Om Hedäsromanerna utgör ett långt historiskt snitt genom århundraden, har *De våra* ett mer begränsat tidsomfång. För Leonard Ringer och hans familj överväger således de positiva utfallen till slut, men även här finns tragiken nära intill.

SALOME ALEXANDRA

Kvinnan som fått ge namn åt romanen *Salome Alexandra* från 2017 var regerande drottning i Judéen åren 76–67 f.Kr., innan den romerska annekteringen. Hon lär ha fått ett gott eftermäle i judisk historia. I romanen tillåter sig Lars Andersson att göra ett tankeexperiment, då han placerar in Jesus som en samtida till drottningen. Några gåtfulla passager i Talmud har tydligen fått några forskare att spekulera kring möjligheten, något som helt kort nämns i efterordet. Precis som i de tidigare kommenterade romanerna låter författaren alltså verkliga personer finnas med i vad som är en fiktionsberättelse.

Romanen inleds med att Rabbi Jehoshua ben Parachia, känd judisk skriftlärare, och Jesus, hans lärjunge, är på väg till Alexandria. Fariseerna har

det svårt i hemlandet vid denna tid, och många söker sig utomlands. Vid ett tillfälle ställer Jesus en fråga av filosofiskt-spekulativ art, men hans mästare svarar inte, utan hänvisar till vad som hände när Jakob låg på sitt dödsläger och ville inviga sönerna i de yttersta dagarnas händelser; ”då lämnade Shechiná hans dödsbädd, så att han ingenting längre visste om det han hade velat säga” (8). Shechiná kan ses som Guds närvaro eller kraft, och knyts i senare kabbalistiska föreställningar till en kvinnlig aspekt av gudomen.¹⁹ Stycket är intressant, då all spekulatation angående de yttersta tingen här motas bort.

De kommer så till storstaden Alexandria, med dess kultur- och religionsblandning. Det är ett myller. ”Vad alltihop betydde, besjäng, besvor, bedyrade sin entusiasm inför, stod inte att räkna ut och det var heller inget att ägna möda. Det betydde bara: världen, där man ska leva” (12).²⁰ I den synkretistiska storstaden möter Jesus också en buddhistisk pojke, som han lyssnar på och samtalar med. Flera sidor ägnas åt de två ungdomarnas djupgående och samtidigt lakoniska religionsfilosofiska samtal. Jesus förefaller lära sig en del om livet och tankarnas mångfald.

Så småningom sker en brytning mellan rabbin och Jesus, och efter en tid kommer nyheter från Jerusalem om att förföljelser mot skriftlärdar håller på att upphöra. En hel del judar flyttar tillbaka hem.

Salome Alexandra träder så fram, medan Jesus nu vandrar omkring i Galiléen. Han kommer också till Jerusalem, och får bo i drottningens palats. Han är väl egentligen fänge, anklagad för tveksam förkunnelse och trolldom, men kan ibland behandlas som en gäst. Det finns tillfällen när de två kan samtala om allvarliga ting:

¹⁹ Se exempelvis Gershom Scholem, *Den judiska mystiken* (övers. Joachim Retzlaff; Stockholm: Brutus Östlings bokförlag, 1992), 257–259.

²⁰ Det är intressant att jämföra *Salome Alexandra* och andra av Anderssons romaner med Lennart Hagerfors roman *Människosonen* (Stockholm: Weyler, 2016). Den unge Jesus, eller Jeshua som är den namnform som används, får under flera års vistelse just i Alexandria göra bekantskap med tidens vetenskapliga kunskap. Han får också känna hur musiken kan vara en genväg till Gud: ”Genom den kan man ta emot Honom utan tillgång till Ordet” (213). Jeshua umgås även med de lägsta i samhället: ”Vid denna mur, bland de mest föraktade, såg jag Jahve på ryggen för andra gången. Han var både ett ljus och ett mörker. Han omfattade hela världen men fanns också vid denna plats. Han vars bortom allt jordiskt, ändå befann Han sig mitt bland människorna. Han härskade över både ont och gott. Han var bortom all beskrivning” (256).

Några har sagt, sa hon, att du har en tvilling.

Han sa: det har alla.

Alla? Tala!

Ta fram honom i dig och han ska rädda dig. Annars ska han döda dig.

...

Tvillingens avbild tvillingen, honom ser alla, men tvillingens eget ljus är fördolt.

...

Som bild av inget annat än Fadersljuset, så ska han träda fram i dig. Det som är bild ska försvinna och frätas bort i ljus.

Salome sa: Är det dig du talar om? (61)

En stor del av romanen är skriven i ett återhållet, betydelsedigert och ibland gåtfullt språk. Avsnittet om tvillingmotivet är ett exempel på detta. I en essä kallad "Bakgrundens bok", hänvisar Andersson helt kort till Erich Auerbachs välkända text som kontrasterar Bibelns berättande mot Homeros skildringar.²¹ Auerbachs text heter "Odysseus ärr" och är en del av hans stora studie *Mimesis*. I Homeros verk, menar han, finns ingen bakgrund: "Det han berättar utgör i varje moment ett här och ett nu som ensamt intar scenen och medvetandet".²² Bibelns berättelser däremot präglas av att det som utarbetas är "endast det hos företeelserna som är viktigt för handlingens mål", medan så mycket "förblir gåtfullt och bakgrundsdi-gert".²³ Det innebär att texterna kan öppnas för olika tolkningar.

Av de fyra romaner som här uppmärksammas, är *Salome Alexandra* den som stilmässigt och berättartekniskt ligger klart närmast det bibliska berättandet. Det kan tyckas följdriktigt då Jesus själv är en huvudkaraktär i framställningen. Det korta citatet ovan är verkligen öppet för tolkning. Möjligen kan Anderssons tidigare nämnda essä "Om osynliga platser (däribland speglar och fönster)" ge någon ledning. Där nämner han exempelvis den sufiske poeten Ibn Arabis tankar kring Hurqalya, "uppståndelsens eller de autonoma bildernas parallellvärld ... Varje själ har där sin

²¹ Lars Andersson, *Skuggbilderna: Essäer* (Stockholm: Norstedts, 1995), 105. Essän var ursprungligen ett föredrag 1993, där Andersson också är ganska personlig när det gäller trosfrågor.

²² Erich Auerbach, *Mimesis: Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen* (övers. Ulrika Wallenström; Stockholm: Bonniers, 1998), 15.

²³ Auerbach, *Mimesis*, 21.

sanna bild att kontempera över, för att på så sätt slutligen återuppträda i enlighet med sin bild”.²⁴

Andersson tar också upp begreppet *zelem*, från den kabbalistiska spekulativen. Gud anses där ha skapat en ”andra värld som innehåller våra bilder, våra sanna bilder rättare sagt”.²⁵ Författaren konstaterar hur nära sådana tankar ligger ”föreställningar som skyddsänglar, personligt öde, osynliga tvillingsjälar, alter ego.”²⁶ Här är inte platsen att närmare försöka utreda hur romanen *Salome Alexandra* knyter an till dessa andra traditioner, men i samma essä finns också Anderssons tidigare nämnda resonemang om att även fiktionsförfattaren i någon mening manar fram en annan värld. Han hoppas att den rentav kan ge någon kunskap som annars är svåråtkomlig.

Samtalet ovan mellan Jesus och drottningen avslutas med att han säger ”den övergivne fylls av ljus, men den delade fylls av mörker” (62). Möjligt kan den som i någon mening förmår överge sig själv nå fram till sin bestämmelse, sitt ljus. Jesu liv är ju helt fyllt av hans uppgift, som inte kan kallas personlig, men som låter ”Fadersljuset” framträda. ”Jag är den som har kommit från det som är enat. Jag fick det som tillhör min Fader” (62), säger också Jesus.

Vid ett annat tillfälle återger drottningen, djupt rörd, några Jesusord för Rabbi Jehoshua ben Parachia:

Just som barn säger han att vi är, sa hon, som leker på ett fält och som inte vet vems marken är. När då ägaren kommer och visar sig, då klär barnen, det är lärjungarna, av sig sina kläder. De står där nakna. De har stannat upp, de viker ihop sina kläder och lägger dem på marken. De trampar på kläderna, var och en på sin klädhög. Ty så väl känner de igen den som nyss var en okänd för dem och som äger fältet där de lekte. Så lite skrämmande är han. Så stilla välkomnande. Så ljust betryggande är hans ansikte och gestalt. De har ingenting att vara rädda för. Ingenting att alls behöva dölja. De står som sakta uppvaknade i det där ljuset över åkerfältet och de känner igen sig, detta är hans och deras rike. (84–85)

²⁴ Andersson, ”Osynliga platser”, 83.

²⁵ Andersson, ”Osynliga platser”, 83.

²⁶ Andersson, ”Osynliga platser”, 83.

Det är en tillitens och trygghetens bild, indränkt i ett mjukt ljus, som här frammanas. Drottningen kallar sig också själv lärjunge. Senare i romanen berättar hon dock att hon i en mardröm sett en helt annan bild av barnen på fältet, en bild av våld och död. Det är som om idealens eller framtidens trygga bilder kolliderar med en brutalitet, som överensstämmer mer med tidens realiteter.

När påsken så bryter in och Jesus riskerar dödsstraff går drottningen ut förklädd, för att söka vittnen som skulle kunna rädda honom, samtidigt som hon vill "förstå sitt eget hjärtas förvirring" (88). Hon får höra lösryckta delar av Jesusord och korta underberättelser från flera människor. De flesta av dem är fattiga och utsatta och påträffas i stadens utkanter. Någon talar om att Jesus gått in i berget via en tunnel, samtidigt som andra talar om att han ska besegra dödens furste i underjorden.

En kväll lite senare går drottningen ut igen och möter en kvinna. De samtalar helt kort innan Salome Alexandra går in i en mörk gång, som den andra kvinnan säger går rakt in under templet. Hon tycker sig där förlora riktningen och kan inte avgöra varifrån ljuden kommer. Hon "var famnad från alla håll av detta enorma bergaktiga mörka som ville ha henne på plats, orörlig" (145–146). Mörkret tycks sen koncentreras allt mer. "Det välldes ut över all begränsning, och överensstämde med världsalltets mörker:" Så går en skälvning genom klippan, och världen tycks "störta ner i sin egen avgrund, och syndens himlaklot drämde ner på allt som andades och levde på jorden" (146). När hon långt om länge kan ta sig hem igen får hon reda på att Jesus avrättats genom stening. Hon säger att hon redan visste det.

En tid efter att allt detta hänt kommer Rabbi Jehoshua ben Parachia till drottningen för ett samtal. Hon berättar om berget, och han frågar henne varför hon gick in där. "Jag tyckte mig gå rätt in i nånting vackert, och oerhört. Jag gick in mot skönheten själv" (150), svarar hon. Han har också sett denna skönhet, säger han. "Jag minns väl annat också, sa han. Havsbukten, utbredd, när havet blandades med solen" (152). De är överens om att det är Jesus de talat om hela tiden, trots alla olika bilder.

Mot slutet av romanen kommer också budet om uppståndelsen, och vid ett tillfälle sluter en man upp bredvid drottningen ute på en väg. I

bakgrunden anas förstås skildringen av hur Jesus visar sig för två lärjungar på väg till byn Emmaus i Luk 24:

Salome sa: Jag ser att du är han. Eller också är du hans
tvilling. Den av dem som är du lever.
Han log då mot henne och hon såg in i hans ögon. Och
hon såg då att det verkligen var han.
De gick vidare vägen framåt. (156)

I denna sparsmakade roman gör Jesus stort intryck på såväl den judiske skriftlärd som på den drottning, som bär både ett hebreiskt och ett grekiskt namn. Hans teologiska budskap utvecklas inte i detalj, utan det förefaller mer vara hans personliga föredöme, starka utstrålning och välvilja som ger intryck. Hans levnad är föredömlig och hans ord ger ljus och hopp. De gör starkt intryck på människor som är öppna för dem, oavsett bakgrund. Deras liv kan förvandlas. De många solkiga händelserna i de högre kretsarna fortsätter dock, med maktkamper och attentat, men det mesta av detta lämnas utanför romanens sidor.

Salome Alexandra bärs, som nämnts, av ett stramt berättande där mycket tycks utsagt. Under ytan finns, precis som i det bibliska berättandet, åtskilligt att reflektera kring och fråga om. Man kan ibland ana att de frågor som texten kan ge upphov till inte har några klart artikulerbara svar. Det verkligt viktiga dröjer bortom språket.

NÅGRA AVSLUTANDE KOMMENTARER

I den här framställningen har jag tillåtit mig att referera en del av de olika romanernas innehåll. En bred tematik från fyra olika romaner har kortfattat berörts, för att åtminstone ge läsarna någon uppfattning om respektive verks helhet, även om uppmärksamheten främst har ägnats gestaltningar av livsfrågor och tro. Förhoppningen är att min text därigenom har kunnat spegla några av de centrala djupskikt som finns i så många av Lars Anderssons romaner.

När det gäller bibelreferenser har ett par motton citerats, som betonar tidens korthet för den enskilda människan. Hedäsromanerna, med skild-

ringar av generationer som kommer och går, ger självfallet utrymme för sådana reflektioner. Bibelreferenser har även visats ligga bakom andra viktiga delar av texterna, ibland utan att de särskilt nämns i romantexten. De delar av *Salome Alexandra* som översiktligt redogör för händelserna under Jesus sista påsk, följer i sina huvuddrag Nya testamentet, även om detaljer ändrats och mycket utelämnats. Påskberättelserna utgör också ett viktigt underliggande mönster i *De våra*.

Redan tidigare har Lars Ahlins betydelse nämnts, och flera citat från några av Anderssons egna essäer har tagits med för att visa hur den aktuella tematiken aktualiseras även i andra delar av hans skrivande. Det som är särskilt framträdande här, är väl tanken att det aldrig lönar sig att försöka göra en fast bild av vad Gud är, men att det finns en grundläggande känsla av nåd som människan kan vila i. Denna tänkta grundacceptans från Guds sida kan ställas mot en typ av kristendom som riskerar att alltför mycket betona vad som skulle kunna kallas fromhetens regler eller yttre åthävor. En sådan tro kan i värsta fall bli lagisk och brista i ödmjukhet. Mot detta ställs alltså Ahlins välkända formulering om att ”sjunga för de dömda”. Ahlin är tydlig med att han bygger på en luthersk uppfattning om människan som samtidigt både syndare och rättfärdig.²⁷

När det gäller den föredömlige facklige ombudsmannen är det dock hans gärningar som står i centrum. Även Leonard Ringers uppoffrande arbete betonas särskilt. En biblisk intertext som kan aktualiseras är Jakobsbrevet, varifrån ett flertal relevanta passager skulle kunna anföras. Här kan ett par exempel räcka: ”Bli ordets görare, inte bara dess hörare, annars tar ni miste” (Jak 1:22), eller ”Visa mig din tro utan gärningar, så skall jag med mina gärningar visa dig min tro” (Jak 2:18). En djup medmänsklighet, som även är beredd till personliga offer, är den praktiska kristendom som förespråkas.

Kanske ser någon en viss konflikt mellan betydelsen av tro respektive gärningar här. Det är dock möjligt att läsa texterna som att den gudomliga

²⁷ Se exempelvis Lars Ahlin, *Täbb med manifestet* (Stockholm: Litteraturfrämjandet, 1984), 219–220: ”Och det betyder att den kristne i sig själv är helt och hållet syndare, men att han genom att erkänna detta räknas som helt och hållet rättfärdig för Jesu Kristi skull.” I sammanhanget hänvisas specifikt till Luther.

nåden kan ta sig många olika uttryck, och den kan aldrig sättas på formel. Inte heller de nytestamentliga texterna är helt entydiga. I sammanhanget är det också mycket viktigt att hålla i minnet vad Magnus Ringgren påminner om i en artikel: "Fiktion handlar inte om predikan eller övertalning. Den är lust och nödvändighet av en annan ordning."²⁸ Lars Andersson skriver inte teologiska traktater.

Skönlitterära texter kan förhålla sig helt fritt till kanoniserade bibliska berättelser, på ett sätt som möjliggör gestaltande av såväl samtidens frågor som människors tvivel och alla olösta existentiella problem. Man skulle kunna säga att litteraturen äger en förmåga att skildra såväl evigt återkommande problemställningar, som djupt personliga trångmål. Vad sanningen är behöver inte slås fast, men utrymme kan ges för hoppet och tron.

Livets sammansatthet, och kollisionerna mellan en svår verklighet och en alltför idyllisk gudsbild, har vi sett artikuleras vid flera tillfällen. Teodiceéproblemet är akut för många gestalter i romanerna, och frågan som inställer sig är "Vem är då Gud, som kan tillåta detta?". Det är en förtvivlad fråga som ljudit starkt genom historien och aldrig tystnat. Frågornas omfattning och smärtfyllda allvar får aldrig reduceras genom tomma trösterfraser. Anderssons svar är väl egentligen bara det redan nämnda, att man aldrig kan göra sig någon fast föreställning om Gud, men det begränsade i människans vetande går att förbinda med ett djupt erfaret hopp, som heller aldrig helt kan artikuleras eller förstås rent intellektuellt.

Bo Larsson tar i sin artikel "Trolös bokstavstro" upp vad han kallar Anderssons egen "fundamentalism", som är något helt annat än vad de flesta av oss lägger in i begreppet.²⁹ Det handlar om att texten kanske kan veta något mer om sig själv än vad den som tolkar vet. Resultatet blir, menar Larsson,

en slags paradoxal, trolös bokstavstro, som ... banar väg för ständigt nya laddade och betydelsebärande möten mellan text och tolkare. Med "trons öga" nalkas vi en text fyllda av en barnslig tillit om att det skall bli mening

²⁸ Magnus Ringgren, "Kungasagorna", i *Längs berättandets röst: Om Lars Anderssons romaner 1979–2019*, redigerad av Erik Bergqvist (Uppsala: Edda, 2019), 211–222 (221).

²⁹ Bo Larsson, "Trolös bokstavstro", *Vår lösen* 86/5 (1995), 397–400.

i den genom att ett ljus någonstans ifrån faller in och skänker oss ett tilltal som träffar oss just där vi är.³⁰

En sådan textuppfattning är kärleksfullt öppen och fri från bindningar. Möjligen bidrar också en liknande inställning till att Andersson inte reflexmässigt slår bort föreställningar från andra traditioner. Öppenheten bevarar ju en sorts förlitan på att detta ljus ska visa sig ha reell betydelse. Så gestaltas på olika sätt en romantexternas trångföring, med hopp om att allt ändå ska mynna ut i en slutlig glädje.

I en essä kallad "Johannes, ögonstenen" lever sig Andersson in i den känsla lärjungarna får då den uppståndne visar sig för dem vid Tiberiasjön. Den text som är utgångspunkten är Joh 21. Johannes är den som först känner igen Jesus. "Ett antal fiskare och en främling. All undervisning om inte bortkastad så vikt åt sidan som ett försättsblad, och så början, mötet igen, på nytt. Efter döden och mörkret men precis som det från första början var."³¹ Lite senare fortsätter texten

retningen, genombrottet av hemlighet, och av ljus, när han ser, och döden är borta som en dröm, och allt är som det skulle vara, och han är först av alla att veta det.³²

Bibeltexten kan, precis som Andersson gör, läsas som en sorts återgång till en situation som liknar den då Jesus kallade dem till människofiskare. Samtidigt är precis allt förändrat. Läst i relation till de nämnda romanerna, gestaltar förstås texten just det hopp som ibland glimtar fram där. Ljuset är börjans ljus – en alldeles ny början, som ändå känns igen.

³⁰ Larsson, "Trolös", 399.

³¹ Andersson, *Fylgja*, 161.

³² Andersson, *Fylgja*, 164.